

Wervik “ De Pionier ”

(prov. West-Vlaanderen)

(Foto met dank aan Hein Vandekastele)

Rapport van het archeologisch vooronderzoek

9-24 juni 2008

Verbrugge A. & De Langhe K.

Stad Wervik

Ename Expertisecentrum voor Erfgoedontsluiting vzw

Inhoudstafel

---

1. Algemeen

- 1.1 Geografische en bodemkundige ligging van de site
- 1.2 Archeologische context van de site
- 1.3 Methodologie van het terreinwerk
- 1.4 Verloop, omkadering en financiering van het project

2. De resultaten

- 2.1 Stratigrafie van de site
- 2.2 De archeologische sporen

2.2.1 Prehistorie

2.2.2 Late ijzertijd/vroeg-Romeins

2.2.3 Romeins

- 2.2.3.1 *De Romeinse weg Boulogne – Keulen*
- 2.2.3.2 *Een verdedigingsgracht*
- 2.2.3.3 *Het grachtensysteem*
- 2.2.3.4 *Kuilen*
- 2.2.3.5 *Brandrestengraven*

2.2.4 Middeleeuwen en post-Middeleeuwen

- 2.2.4.1 *Grachten*
- 2.2.4.2 *Kuilen*
- 2.2.4.3 *Paalsporen*

2.2.5 Wereldoorlog I

2.2.6 Niet gedateerde sporen

3. Conclusie

4. Advisering tot vervolgonderzoek

5. Dankwoord

6. Bibliografie

7. Bijlagen

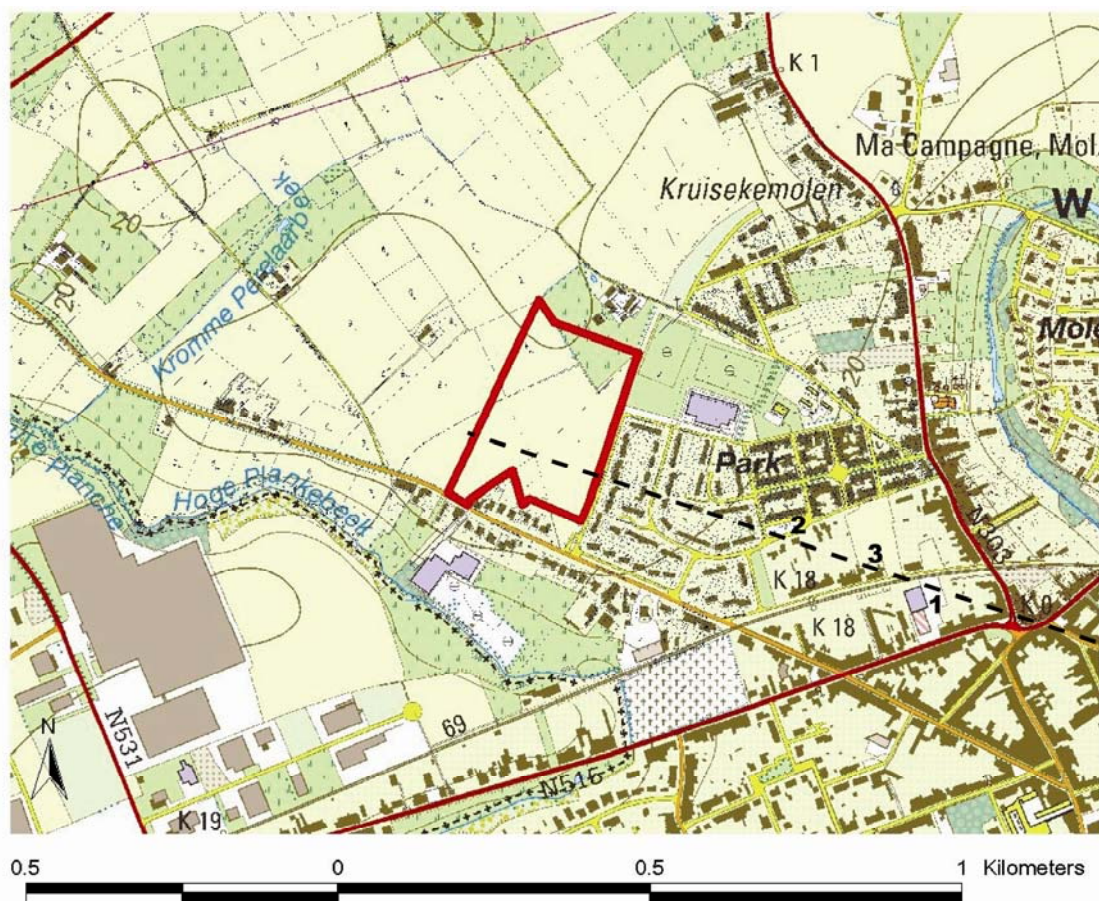

1.2 Archeologische context van de site

De site bevindt zich op ongeveer 1 km ten noordwesten van de Romeinse vicus van Wervik (zie **fig. 1.2**). Momenteel is slechts weinig gekend over deze vicus, maar zijn aanduiding op de Peutingerkaart toont het belang van de site zeker aan. De Peutingerkaart is een middeleeuwse kopie van een Romeinse wegenkaart waarop behalve Wervik enkel Tongeren aangeduid staat binnen het huidige Vlaanderen. Opgravingen op de Steenakker, het Sint-Janshospitaal, het Sint-Maartensplein en talrijke andere ingrepen en opvolgingen door de Vobow, amateur-archeologen en de heemkundige kring van Wervik brachten al een aantal aspecten van de vicus aan het licht inzake omvang, functionele indeling en datering. Verder onderzoek is zeker nodig.

In de onmiddellijke omgeving van het gesondeerde terrein, namelijk in de Zuidlaan (zie **fig. 2.2**) een 300-tal meter ten zuidoosten, werd reeds een Romeins brandrestengraf ontdekt door de heemkundige kring. 600 m ten zuidoosten werd de Romeinse weg van Boulogne naar Doornik aangesneden bij de opvolging van de werken op de Aldi-parking in de Komenstraat (zie **fig. 2.1**). De oriëntatie van de weg werd op **figuur 2.3** weergegeven. De weg kent een oostwest-zuidoostverloop en ligt in het verlengde van de huidige Duivenstraat. Deze straat heeft dus nog zijn oorspronkelijke ligging behouden die teruggaat op de Romeinse weg. Als we het tracé recht doortrekken langs de andere kant, bestaat de kans dat de weg ook op het te sonderen terrein loopt. Dit werd intussen bevestigd door het archeologisch onderzoek (zie onder). Het brandrestengraf in de Zuidlaan ligt dan ook in de onmiddellijke omgeving van de weg. De belangrijke Romeinse weg steekt in Wervik de Leie over, maar de exacte locatie is nog niet gekend.

Fig. 2 Orthografische kaart van de site met aanduiding van de Romeinse weg aangesneden in de Komenstraat (1), een Romeins brandrestengraf (Zuidlaan) (2) en het vermoedelijke tracé van Romeinse weg Boulogne – Doornik aan de hand van oriëntatie op de site Komenstraat (3).

Binnen een straal van 500 m rond het terrein waren 7 molens gelegen, waarvan tot op heden slechts één - de Kruisekemolen - bewaard bleef. Op een 2-tal km ten noordwesten van site ligt een site met walgracht.

(info CAI). In de nabijgelegen woonwijk “Het Park” bevond zich tijdens de Eerste Wereldoorlog een productie- en werkplaats, van waaruit een tram nieuw materiaal naar het front vervoerde.

Het onderzoek hier op een terrein van ca. 5 ha biedt een unieke kans om een beeld te krijgen van de situatie net buiten de Romeinse vicus. Het is de eerste keer dat er in de stad op dergelijke schaal archeologisch onderzoek gebeurt.

1.3 Methodologie van het terreinwerk

Tijdens het terreinonderzoek werd gewerkt met continue sleuven, met een onderlinge afstand van 13 m, dit is 15 m tussen de assen van de sleuven. Er werden in totaal 26 sleuven gegraven, met een gemiddelde diepte van 60 tot 80 cm. In totaal werd 6401,5 m² of 11,5% van het totale terrein gesondeerd. De oriëntatie van de sleuven werd schuin op het huidige verloop van de Hoge Plankebeek geplaatst om eventuele afwateringsgreppels naar deze beek aan te treffen, maar ook om het mogelijke verlengde van de Romeinse weg, aangesneden in de Komenstraat, niet te missen. Daarnaast werden nog 2 dwarssleuven (DS) getrokken om eventuele grachten die parallel met de proefsleuven liggen niet te missen, alsook 5 kijkvensters (KV), 2 tussensleuven en 1 coupe-sleuf. Na het terreinonderzoek werd aangeraden om de sleuven onmiddellijk te dichten omwille van verschillende redenen. De site is gelegen aan de rand van een woonwijk terwijl er een aantal diepe putten zijn gegraven en er veel munitie uit de WO I werd aangetroffen. Graafputjes van metaaldetector-amateurs werden reeds tijdens het onderzoek waargenomen in het profiel van de Romeinse weg en ten slotte waren Romeinse sporen zoals brandrestengraven vrijgelegd.

1.4 Verloop, omkadering en financiering van het project

De financiering van het project is gebeurd door de bouwheer, namelijk stad Wervik. Het project werd uitgevoerd door het Ename Expertisecentrum vzw dat hiervoor 2 archeologes, A. Verbrugge en K. De Langhe, in dienst heeft genomen. Het terreinwerk heeft 10 dagen geduurd, van 9 juni tot 20 juni 2008, de verwerking 2 dagen van 23 tot 24 juni 2008. Een landmeter (K. D’Herthoge) heeft gedurende 2 werkdagen de sporen en sleuven ingemeten. Hierbij werd ook een digitaal hoogtemodel gemaakt van de Romeinse weg (zie onder) en telkens 20 m daarlangs. De kraan en kraanman, alsook een keet, schoppen en een kruiwagen, werden voorzien door de stad Wervik. De kraan, een bandenkraan Hitachi – Zaxis 130W met een kraanbak van 1,80 m breed, werd voor een periode van ongeveer 7 werkdagen gebruikt.

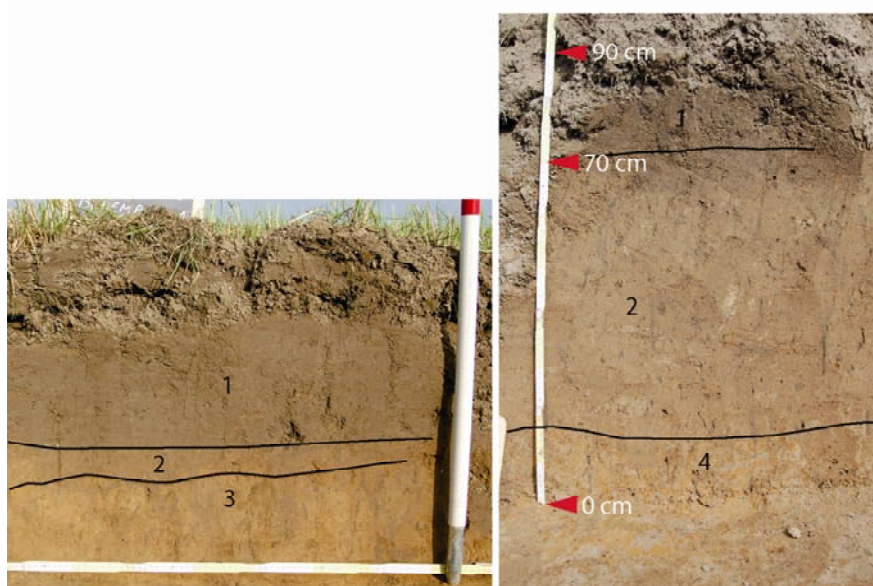
De wetenschappelijke begeleiding werd verzorgd door W. De Clercq (Universiteit Gent) en M. De Wilde (VIOE) die beide de site hebben bezocht en ons daarbij nuttig advies hebben verleend.

2. De resultaten

2.1 Stratigrafie van de site

Overall werd onder de huidige ploeglaag een oudere ploeglaag waargenomen, onder de vorm van een gehomogeniseerde bruine laag. Deze laag bevatte zowel recent, middeleeuws, Romeins als ouder materiaal en had een gemiddelde dikte van 30 tot 40 cm. Op sommige plaatsen was ze opvallend dunner (zoals in PS 5 zie **fig. 3**) of dikker.² Dit betekent dat samen met de huidige ploeglaag, de archeologische sporen meestal pas op een diepte van 80 tot 90 cm zichtbaar werden, of een 10-tal centimeter onder de bruine laag. Dit is een aanzienlijke diepte en we vermoeden dat hierdoor veel sporen volledig opgenomen zijn in beide lagen en zo verdwenen zijn. Vandaar dat er geregeld oudere vondsten werden gerecupereerd uit dit pakket.

Op het noordelijk deel van het terrein (PS 20-26) werd het bruine pakket veel dikker en konden hierbinnen 2 lagen worden onderscheiden (**fig. 3** laag 2). Op de bodem van deze laag werden nog laat- of postmiddeleeuwse scherven gevonden. In deze zone werden slechts de bodem van 2 oudere sporen waargenomen (PS 20, S1 en PS 25, S1). Een dubbele gracht, waargenomen ten oosten van deze zone, kon niet meer gevolgd worden. We vermoeden dat de verstoring te maken heeft met een late- of postmiddeleeuwse boerderij die hier gesitueerd was, de voorganger van de huidige hoeve ten noorden van het perceel. We hebben hier ook tientallen late of post-middeleeuwse paalsporen waargenomen (zie onder).

Fig. 3 Links: bodemprofiel uit PS 5 (op 60 m van zuidelijk uiteinde): 1. ploeglaag; 2. oude ploeglaag; zandleem (substraat). **Rechts:** bodemprofiel uit PS 20 (ter hoogte van zuidelijk uiteinde) 1. ploeglaag; 2. oude ploeglaag/(post-)/middeleeuwse lagen; 4. Romeinse gracht.

2.2 De archeologische sporen

2.2.1 Prehistorie

Op het terrein komen natuurlijke fragmenten silex voor. Daarnaast werden ook een aantal geretoucheerde artefacten of afslagen verzameld. Er kunnen op het eerste zicht 3 soorten silex worden onderscheiden: een bruine, een zwarte en een lichtgrijze/blauwige silex. De bruine en zwarte komen courant voor en zijn lokaal, terwijl de lichtgrijze/blauwige silex mogelijk geïmporteerd is. In bruine silex werd één schrabber en een 2-tal mogelijk bewerkte stukken aangetroffen. Bij de zwarte silex werd één afslag herkend, alsook een

² Op het terrein werd om de 60 m de afmetingen van de verschillende lagen ingemeten en genoteerd.

aantal mogelijk bewerkte stukken. In de lichtgrijze/blauwige silex werd één geretoucheerd artefact, één afslag en een 2-tal mogelijk bewerkte fragmenten gerecupereerd.

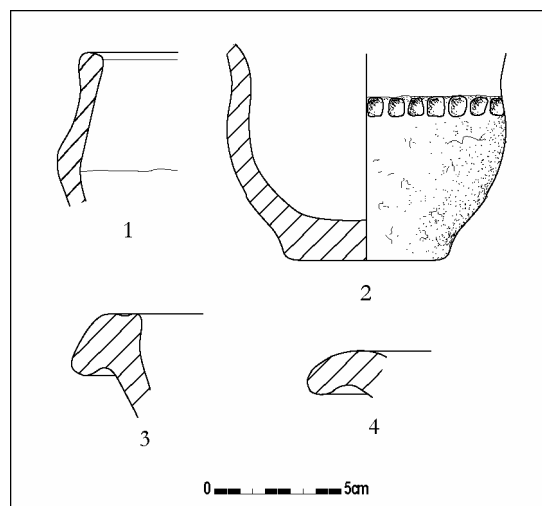
In PS 6 werd in kuil (?) S 13 samen met wat kruimels handgevormd aardewerk een afslag in zwarte silex gevonden. Net daarnaast, in S 14, werd een fragmentje verbrande silex aangetroffen. S 13 en 14 hebben een bleke lichtgrijze tot witte vulling. S 13 heeft een ronde/ovale vorm die vermoedelijk antropogeen is. S 14 is slechts gedeeltelijk vrijgelegd. Mogelijk betreft het hier oudere sporen.

Alle andere artefacten werden niet in archeologische sporen waargenomen maar in de oude ploeglaag of in natuurlijke sporen zoals windvallen. Op het terrein komen veel natuurlijke sporen voor zoals windvallen, deze staan niet op het algemeen grondplan, maar werden wel op het terrein geschetst.

2.2.2 Late ijzertijd/vroeg-Romeins

In een aantal sporen (voornamelijk grachten) werd handgevormd aardewerk gevonden vervaardigd in een prehistorische techniek. Het betreft een zwart baksel met roodgebakken wanden en een grove verschraling (organische verschraling maar ook mogelijk silexverschraling). Slechts uit 2 grachten werden kenmerkende vormen gerecupereerd. Het gaat om PS 10, S 1 en PS 3, S 14. In de eerste werd een rechtopstaande gegladde rand met schuine strepen op de overgang naar de schouder en een besmeten wand gevonden (**fig. 4.1**), alsook een bodemfragment waarvan de schouder versierd is met een rij vingertopindrukken en de hals/rand geglad is. (**fig. 4.2**). Deze vormen passen in de late ijzertijd, eventueel al in de vroeg-Romeinse periode.

Tot de opvallende sporen behoort een dubbele gracht, PS 3 S 13 en 14. In PS 3, S 14 werd een dikke bodemscherf gevonden. De grachten kennen een oost-westverloop maar zijn niet meer te volgen naar het noordwesten toe door een latere verstoring (zie boven bij stratigrafie). Dergelijke dubbele grachten zijn typisch voor de omsluiting van zogenaamde *fermes indigènes* uit de ijzertijd tot vroeg-Romeinse periode.

Fig. 4 1-2: aardewerk uit de late ijzertijd (PS 10, S 1); **3:** *mortarium*rand uit de verdedingsgracht (KV 4, S 1); **4:** *mortarium*rand uit het wegtracé (PS 6, S 1).

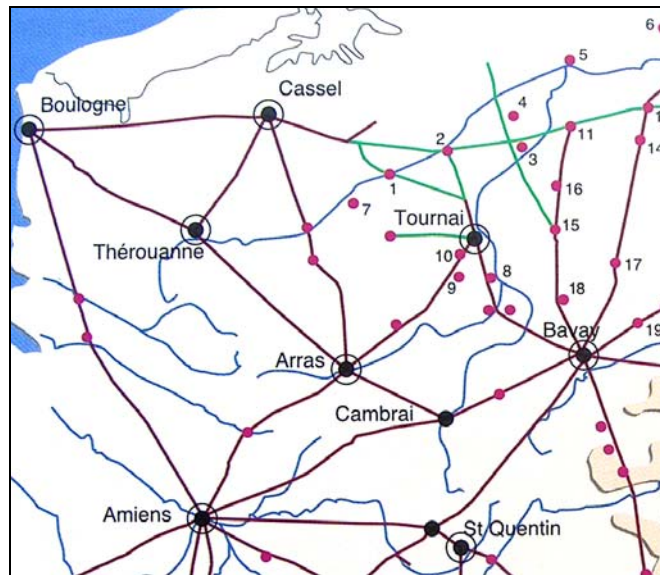
2.2.3 Romeins

2.2.3.1 De Romeinse weg Boulogne – Keulen

Zoals reeds boven vermeld bestond de mogelijkheid dat het tracé van de Romeinse weg Boulogne – Keulen over het terrein liep. Dit werd bevestigd in de proefsleuven. Toch werd een verschil in oriëntatie waargenomen. Als we het tracé gevonden in de Komenstraat recht doortrekken, dan zou het wegtracé op

de site van De Pionier ongeveer haaks over het terrein moeten lopen. Het tracé gevonden op de site van de Pionier werd inderdaad aangetroffen in het verlengde van deze in de Komenstraat, hetzij met een andere oriëntatie, namelijk NW-ZO.

Fig. 5 Het Romeinse weggennet: 1. Wervik, 2. Kortrijk, 7. Ploegsteert. Het precieze verloop van de Romeinse wegen tussen Cassel en Doornik is nog onzeker.³

In 11 sleuven werd de weg opgemerkt. Het verloop van de weg in het uiterste zuiden is ons nog onduidelijk. De weg aangesneden in PS 6 begint noordelijker van de stukken weg in de andere sleuven waargenomen. Daarom zouden we verwachten dat de weg ook zeker door PS 1-3-4-5 zou lopen. In PS 4 en 5 zijn wel verkleuringen (PS 5, S 1 en 3 en PS 4, S 14) waargenomen maar zeker niet zo breed als het wegtracé in de andere sleuven. Het lijken eerder poelen of grote extractiekuilen. Misschien buigt de weg hier naar het zuiden toe af. Naar het noorden wordt de weg breder. Eventueel bevindt zich hier de aanzet tot een splitsing van de weg, de weg die de Hoge Plankebeek oversteeft enerzijds en een weg die rechtdoor loopt anderzijds en nog zichtbaar is in de gewassen (zie onder).

Er werd slechts op één plaats verdiept, in PS 6, om een coupe te maken op de structuur. Omdat duidelijk werd uit de coupe dat het om een wegtracé ging, werd beslist om niet te verdiepen in de andere sleuven. Daar werd verdiept tot net onder de oudere ploeglaag. Daaronder werd de weg zichtbaar onder de vorm van een brede homogeen bruine vlek, met sporadisch stukken steen, dakpan en silexkeien. In de sleuven waar de weg ongeveer haaks staat op proefsleuven constateren we een breedte tussen 16 en 20 meter. Gezien de grootte van de weg en vroegere studies die de weg ook hier situeren kunnen we aannemen dat het om het tracé Boulogne – Bavay/Keulen gaat, meerbepaald het traject tussen Cassel en Doornik.

Bespreking van de coupe op het wegtracé uit PS 6 (zie **PLAAT 1 en 2**)

Desondanks de coupe onvolledig is, is toch duidelijk af te lezen dat het om een wegtracé gaat. In de coupe is het profiel van de weg zichtbaar over een breedte van 15 m. Let wel, de coupe staat niet volledig haaks op de weg, dus dit kan een licht vertekend beeld geven over de exacte afmetingen. Wij hebben het niet nodig geacht tijdens dit vooronderzoek om nog een volledige coupe op de weg te zetten omdat uit de coupe al bleek dat het zeker om een wegtracé gaat en het spoor te belangrijk is om al verschillende keren te couperen tijdens een vooronderzoek. Tijdens het project werden bovendien graafputjes van metaaldetector-amateurs opgemerkt in het profiel van de weg.

De weg is zichtbaar vanaf 70 cm onder het maaiveld. Vanaf dan tekent zich een duidelijke uitgraving af. Het bovenste pakket is nauwelijks te onderscheiden van de oude bruine ploeglaag, het gaat ook om een

³ Brulet, De Longueville, & Vilvorder 2002, 25.

bruine gehomogeniseerde laag, dat een maximumbreedte van 70 cm bereikt. Uit dit pakket komen een scherp grijs reducerend gebakken gedraaid aardewerk en 2 brokjes handgevormd aardewerk. In deze laag werden concentraties houtskool waargenomen. Een eerste afwateringsgreppel is hier onmiddellijk onder te zien, aan het noordelijke uiteinde van de uitgraving. De gracht geeft een lichtgrijze homogene vulling met bruingrijze vlekken en is een 25-tal cm diep. Mogelijk bevindt de tegenganger van deze afwateringsgracht zich in het niet afgegraven deel in het verlengde van de coupe. Deze fase is de jongste fase van de weg en is ook het breedst. Onder het bruine pakket zijn nog een 3-tal lagen herkenbaar. Een eerste laag is een soort overgang tussen het bruine pakket en een witgrijze homogene laag met roestkleurige lensjes. Ze bestaat uit een homogeen grijs gevlekte vulling met roestkleurige vlekken. De witgrijze homogene laag is waarschijnlijk een voorbereiding van de uitbreiding van de weg, want ze staat er duidelijk mee in relatie. Onder deze lagen is een ouder wegtracé zichtbaar waarvan de 2 afwateringsgreppels duidelijk in de coupe waarneembaar zijn. De lengte meet in totaal 8,60 m, en zonder de afwateringsgreppels bedraagt ze 6 m. Tussen de afwateringsgrachten is een wegdek te zien, onder de vorm van een dikke ijzerkorst, waarin zich sporadisch rolkeien, silexknollen, fragmenten dakpan, ijzerslakken en stukken natuursteen bevinden. De rolkeien die uit deze korst komen hebben allemaal een kenmerkende oxidatiestreep. De greppels liggen tot ongeveer 20 cm dieper dan het wegdek. De bodem van de afwateringsgreppels liggen op 1,75 meter onder het huidige maaiveld.

Uit de aardehopen naast de gecoupeerde gracht werd een *mortarium*rand aangetroffen (fig. 4.4).

Enkele bedenkingen bij de coupe

Het is duidelijk dat het om een intentioneel ingegraven weg gaat, en niet om een zogenaamde holle weg. De precieze reden hiervoor is momenteel nog niet duidelijk. De afwateringsgrachten van de oudste fase liggen op een diepte van 1,90 m. Het wegdek lag 1,75 m onder het huidige maaiveld. Het terrein is met zekerheid niet opgehoogd. De enige reden voor de ingraving die voorlopig kan aangehaald worden is een militaire functie, zoals bescherming. Vermoedelijk werd in jongere fasen de weg uitgebreid en uiteindelijk opgevuld (bruine pakket) en ook opgehoogd (bult in landschap). Langs de weg werden geen Romeinse sporen waargenomen. Dit kan corresponderen met een bufferzone die langs de hoofdweg moest behouden worden.

Vergelijking met de site Komenstraat⁴

Nemen we er de resultaten bij van het noodonderzoek in de Komenstraat. Bij de aanleg van een parkeerterrein (Aldi) werd een vlak onderzocht langs de Komenstraat (1ste Afd. sect. D, nr. 540 a2, 540 f2 en 540 4). De weg bestond uit een weglichaam, geflankeerd door diepe greppels. In de aanleg van de weg konden twee fasen worden onderscheiden. Van de eerste fase was weinig bewaard. De afstand tussen de greppels bedroeg 10 m. Bij de heraanleg werd de weg tot 6 m breedte teruggebracht. De plaats van de ene gracht bleef ongeveer ongewijzigd. De onderbouw van de jongere fase was beter verzorgd en bestond uit een aanstorting van ronde silexkeien. De opgave van de eerste fase zou in het 3de kwart van de 1ste eeuw gesitueerd worden. Naast de weg lagen meerdere gebouwen (houtbouw) met verschillende fasen, maar deze werden niet onderzocht.

De breedte van 6 m van de weg uit de jongste fase van de Komenstraat komt overeen met de breedte van de zogenaamde oudste fase in ons onderzoek. De geringe aanwezigheid van silexkeien lijkt dan weer overeen te komen met de oudere fase uit de Komenstraat.

Volgens S. Debonne (heemkundige kring Wervik), die nauw betrokken was bij het onderzoek, was de weg daar bijna direct onder het maaiveld/straatniveau zichtbaar, dit in tegenstelling tot de weg op De Pionier. Dit laatste kan verklaard worden door het feit dat de site Komenstraat zich al binnen de huidige stad bevindt en er bijgevolg al veel genivelleerd of afgegraven kan zijn. Echter, tijdens het onderzoek in de Komenstraat werden ook vele andere grondsporen waargenomen langs de weg. Indien er in het verleden veel was afgegraven, zouden de meeste van deze sporen niet meer bewaard zijn gebleven. De weg is hier duidelijk niet ingegraven tot op een dergelijke diepte. Er zijn dus opvallende verschillen tussen beide sites.

---

⁴ Thermote 1991, 155-167.

Anderzijds is er duidelijk éénzelfde fase waargenomen op beide sites, namelijk de fase van 6 m breed. Op beide sites is er sprake van meerdere fasen, maar verder onderzoek op site De Pionier zal hier meer uitsluitsel moeten over geven. Het is een vereiste om bij het vervolgonderzoek ook een bodemkundige te raadplegen om een betere kijk te hebben op de bodemkundige processen die op de weg hebben ingespeeld. Hierbij kan nog een pak nieuwe informatie worden verkregen. Tijdens verder onderzoek zullen mogelijk nog meer fasen kunnen worden onderscheiden. Volgens S. Debonne zou op de Poppkaart een weg aangeduid staan op de plaats waar de Romeinse weg werd aangesneden in de Komenstraat. Mogelijk heeft de weg een lange ingebruikname gekend.

De weg in het landschapreliëf

Tijdens het proefsleuvenonderzoek werd opgemerkt dat daar waar de Romeinse weg zichtbaar was in de proefsleuven, ook een lichte bult in het landschap te volgen was.

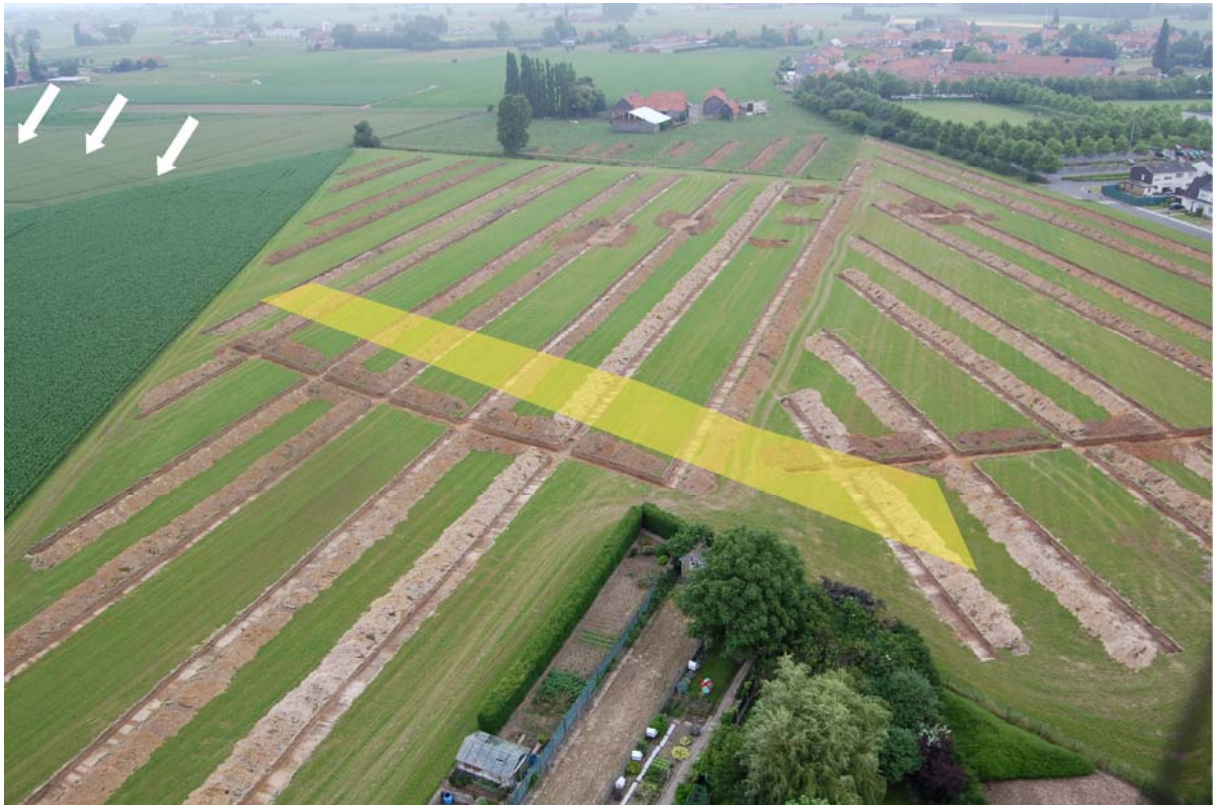

Fig. 6 (Noord)zicht op de Romeinse weg nog zichtbaar in het huidige landschap tijdens het vooronderzoek.

Daarom werd geopperd om een digitaal hoogtemodel op te maken van de weg zelf, met telkens een strook van 20 m aan beide zijden. Er werd om de 2 m een punt genomen. Dit model werd gemaakt door K. D'Hertoge en staat op het algemeen plan. Op het plan is inderdaad een lineair hoogteverschil te zien.

De weg vanuit de lucht gezien

Door de helikopterservice van Hein Vandekastele werd aan het team archeologen een unieke kans geboden om door middel van een helikoptervlucht de site van bovenaf te fotograferen en het verlengde van de weg al dan niet in de omliggende percelen waar te nemen. De vlucht werd uitgevoerd op zaterdag 21 juni 2008 om 10u, op het moment van de vlucht was de lucht licht bewolkt. Ter voorbereiding werden op het terrein sjalons uitgezet om het wegtracé duidelijk af te bakenen. Op de foto's is in het verlengde van de Romeinse weg een duidelijk spoor te herkennen, niet in het maïsveld maar op het perceel daarachter, waar op het moment van de vlucht graangewassen werden geteeld (**fig. 7**). Het gaat om een dubbel lineair spoor, veel breder dan gewone tractersporen en met een volledig andere oriëntatie. Dit is mogelijk het verlengde van de Romeinse weg.

Fig. 7 Luchtopnames tijdens het archeologisch vooronderzoek met de Romeinse weg aangeduid en het verlengde daarvan zichtbaar in het omliggende landschap (foto's met dank aan Hein Vandekastele).

2.2.3.2 Een verdedigingsgracht (zie **PLAAT 2**)

Om te zien of gracht S 1 uit PS 20 doorliep naar het zuiden en wat er gebeurde met de ijzertijdgracht S 1 uit PS 10 werd een kijkvenster van 4 m breed getrokken ten oosten van PS 10 en S 1. De ijzertijdgracht kon nog 2 m oostwaarts worden gevolgd tot een veel grotere gracht werd aangesneden. De structuur is 5 m breed en er konden verschillende opvullingpakketten worden herkend in het vlak. Het grootste gedeelte bestond uit een gevlekte vulling (**fig. 8a**), lichtgrijs met bruine vlekken. Daarbinnen werd een strook homogeen blauwgrijs tot lichtblauwgrijze (**fig. 8b**) en mangaanrijke strook (**fig. 8c**) herkend. Ten oosten van de mangaanrijke strook tekende zich een homogeen bleekgrijs pakket af met gele vlekken (**fig. 8d**). Omdat b en c in het vlak op het eerste zicht 2 parallelle grachten leken, werd aanvankelijk gedacht dat we opnieuw met een wegtracé te maken hadden. Dit maal veel smaller dan de grote Romeinse baan, dus misschien een *diverticulum* of zijweg. Om zeker te zijn werd net ten noorden van het kijkvenster een coupe-sleuf getrokken (dit werd KV 2 genoemd, uitbreiding op PS 10 met 4 op 8 m). Hieruit bleek dat het niet om een wegtracé ging maar om zeer diepe en brede gracht.

Fig. 8 De gracht in het vlak.

Er werd verdiept met de kraan tot op een diepte van 2 m onder het maaiveld. Op die diepte kwam nog steeds Romeins aardewerk. Tijdens het verdiepen werd onder andere een *mortarium*rand gerecupereerd (zie **fig. 4.3**). Er werd besloten om niet verder te verdiepen omdat duidelijk bleek uit de coupe dat het niet om een wegtracé ging, maar om een gracht, alsook omdat er grondwater in de sleuf kwam.

In het vlak binnen KV 2 werd uit de gracht zowel handgevormd als een randfragment van een Keuls geverniste beker (2de eeuw) verzameld. Bij het handgevormde aardewerk bevindt zich een rechtopstaande rand, gelijkaardig aan deze afkomstig uit gracht S 1 uit PS 10 (**fig.4.1**). In PS 20 werd een sterk verweerd randfragment van een zuidgallische Drag. 18 (1ste eeuw) aangetroffen. We vinden dus aardewerk uit de late ijzertijd/vroeg-Romeinse periode, 1ste en 2de eeuw terug. Mogelijk kan dit een lange ingebruikname weerspiegelen.

Tussen PS 10 S 1 en de grote gracht werd geen oversnijding waargenomen. Opvallend is wel dat uit de gracht uit PS 10 enkel late ijzertijdmateriaal komt en uit de gracht zowel late ijzertijd als Romeins (2de eeuws) materiaal. We noteren dat de ijzertijdgracht niet verder ten oosten van de grote gracht werd waargenomen. Betekent dit dat beide in relatie staan?

De brede gracht werd waargenomen in proefsleuven 2, 10 (noordelijk uiteinde van de sleuf, KV 2 en 4) en 20. De gracht kon over een afstand van 120 m worden gevolgd en kent een lichtgebogen verloop. In het zuiden is het onduidelijk waar de gracht loopt. Opvallend is dat de gracht ook een zandrug volgt. Ten oosten van de gracht, op deze zandrug, werden Romeinse sporen aangetroffen (zie onder bij Romeinse kuilen). We noteren nog dat in PS 14, ter hoogte van nummer 18 een vlek met een gelijkaardige vulling als de gracht werd aangetroffen.

Fig. 9 Op een diepte van ca. 2 m onder het maaiveld was de gracht nog 2,50 m breed.

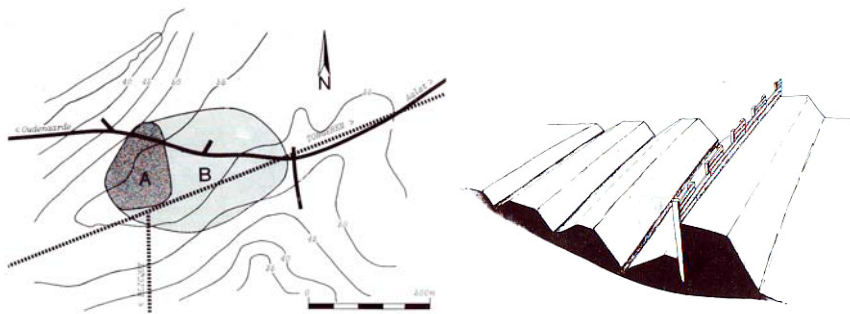

Fig. 10 Noordcoupe op de gracht.

Betekenis

Dergelijke immense grachten komen enkel voor in militaire contexten. Spitse grachten met dit soort afmetingen zijn typisch voor de omgrachting van militaire kampen of voor verdedigingsgrachten. In het laatste geval komt de gracht voor in combinatie met een wal. De relatie hier met de vicus blijft voorlopig onduidelijk.

Parallellen voor de gracht werd onder meer gevonden in Velzeke⁵, Asse en Elewijt. In Velzeke (**fig. 11**) werd een legerplaats uit de vroeg-Romeinse tijd aangesneden. De legerplaats ligt op de rand van het plateau dat zich uitstrekt tussen de vallei van twee beken. Het kamp heeft een onregelmatige vierhoek en beslaat een oppervlak van ca. 5 ha. Het verdedigingssysteem is opgebouwd uit drie breed uiteenlopende spitsgrachten en een aarden palissade. Van de drie grachten was de binnenste gracht het grootst. Zijn breedte schommelt tussen 4 en 5 m, zijn diepte tussen 2,40 en 2,80 m. De buitengrachten zijn ondieper, namelijk tussen 1,40 en 2 m. De ingezamelde gegevens wijzen naar de Augusteïsche tijd. Zo zou de onregelmatige vorm van het kamp typisch zijn voor de Augusteïsch-Tiberische tijd. Omtrent de functie van de legerplaats bestaan twee hypothesen. De aanleg ervan kan te maken hebben met de pacificatie van Noord-Gallië. Anderzijds kunnen deze legerplaatsen ook kaderen in het plan van Augustus om Germanië bij het Romeinse Rijk in te lijven. Het ontstaan van de vicus Velzeke heeft waarschijnlijk te maken met deze militaire inplanting. De vicus ontwikkelde zich ten oosten hiervan.

Fig. 11 Velzeke: **links:** de Romeinse vicus van Velzeke (B) ontwikkelde zich ten oosten van een militaire inplanting uit de tijd van Augustus (A). **Rechts:** Reconstructie van het verdedigingssysteem. (Rogge & Van Durme 1987, 36).

De situatie in Velzeke vertoont een aantal opvallende gelijkenissen, zowel op vlak van datering, afmeting, vorm en inplanting in het landschap. In de grachtvulling in Wervik werden artefacten uit de late ijzertijd/vroeg-Romeinse periode gerecupereerd. Daarnaast werd ook aardewerk uit de 2de eeuw gevonden, wat misschien een lang gebruik weerspiegelt. Wat de afmetingen betreft, deze komen overeen met de grootste verdedigingsgracht van Velzeke. De gracht kent eveneens een onregelmatig verloop. Het terrein van De Pionier bevindt zich ook op een noordwestelijke uitloper van een zandleemrug, ten noordwesten van de vicus.

2.2.3.3 Het grachtensysteem

Op het volledige terrein werden opvallend veel grachten aangesneden, in totaal 117 segmenten van grachten (met de verdedigingsgracht inbegrepen) en 15 mogelijke. Veel segmenten kunnen aan elkaar gelinkt worden en vormen één gracht (zie algemeen plan). In een 11-tal grachten (de verdedigingsgracht niet inbegrepen) werd Romeins aardewerk aangetroffen.

Tot de opvallendste aardewerkcategorieën behoort een fragment Keuls gevernist aardewerk uit gracht PS 14, S 6. Er werden zowel grachten met een NW-ZO, NO-ZW als O-W richting aangesneden. De vulling varieert meestal van een homogeen blauwgrijs, bruin of grijs, en de structuren hebben meestal een redelijk scherpe aflijning. De relatie met de verdedigingsgracht en wegtracé is momenteel niet duidelijk.

⁵ Rogge & Van Durme 1987, 35-36.

2.2.3.4 Kuilen

In PS 4 werd een Romeinse kuil aangesneden. (PS 4 - S 2 of KV 5 - S 1) Uit de structuur werd onder meer een scherfje Keuls gevernist aardewerk en een wandscherf reducerend gedraaid aardewerk verzameld. Rond de kuil werd een kijkvenster getrokken van 14 op 7 tot 10 m (KV 5). Hierbij kwamen nog 3 Romeinse kuilen aan het licht, S 2 tot 4 en een mogelijk paalspoor, S 5. Kuil S 1 is de grootste en is ongeveer rechthoekig met afgeronde hoeken. Ze meet ongeveer 1,5 bij 2 m. S 2 en 4 zijn kleiner, met een breedte van ongeveer 1 m, en hebben een ovale vorm. Uit S 4 kwam handgevormd aardewerk met een donkere kern en rood oppervlak. Kuil S 3 werd niet volledig blootgelegd. Uit de laatste kwam een grote brok ijzerzandsteen. We kunnen spreken van een concentratie Romeinse sporen.

2.2.3.5 Brandrestengraven

In PS 12 werden 2 Romeinse brandrestengraven aangetroffen (S 14 en 16). Ze hebben een noord-zuid-oriëntatie. In beide werden fragmenten verbrand bot aangetroffen. Uit S 14 kwamen ook brokken verbrande leem. Uit S 16 kwam een randfragment handgevormd aardewerk met een zwarte kern en rode binnenwand, mogelijk een rechtopstaande rand, lichtjes naar binnen gebogen, wat een indicatie kan zijn voor late ijzertijd/vroeg-Romeins. Uit S 14 kwam een ijzerslak, een scherf reducerend gedraaid aardewerk en scherf Arras-aardewerk. De graven liggen op ongeveer 65 m van de Romeinse weg. De graven zijn niet opgegraven, maar zijn bedekt met een dekzeil om later opgegraven te worden. Een kijkvenster van 6 bij 15 m rond de graven brachten geen andere graven aan het licht. Wel werd in PS 3 (S 10) vermoedelijk de bodem van een brandrestengraf of eventueel een kuil aangesneden. Het gaat om een houtskoolrijke vlek, die nog een rechte zijde vertoont in het zuiden maar helemaal verdwijnt naar het noorden toe. De rechte zijde was ongeveer 60 cm lang. Ook in PS 6 (S 9) werd de mogelijke restant van een brandrestengraf aangetroffen.

Fig. 12 Zicht op een brandrestengraf (KV 1/PS 12, S16).

2.2.4 Middeleeuwen en post-Middeleeuwen

2.2.4.1 Grachten

Uit 17 gracht- en greppelsegmenten werd middeleeuws of post-middeleeuws aardewerk verzameld (zie inventaris sporen). Een aantal bevatten ook opgespit Romeins aardewerk. De vulling is meestal homogeen bruin, maar soms ook grijs, licht- of donkerbruin. Ze hebben meestal een scherpe aflijning. De meeste grachten zijn NW-ZO of N-Z georiënteerd.

2.2.4.2 Kuilen

Op het terrein werden 10 middeleeuwse en/of post-middeleeuwse kuilen aangetroffen (zie inventaris sporen). De vulling varieert van homogeen grijs, donkerbruin, donkergrijs tot bruin. We kunnen niet echt spreken van concentraties. Eén kuil (PS 17, S 4) bevatte ronde musketkogels (17de/18de eeuw).

2.2.4.3 Paalsporen

In de noordelijke sector in PS 21 en 22 werden 73 paalsporen aangetroffen die vermoedelijk afkomstig zijn van een voorloper van de huidige hoeve net ten noorden hiervan. De paalsporen hebben een zeer scherpe aflijning en in één paalspoor werd een fragment witgeglazuurd aardewerk aangetroffen. Andere middeleeuwse of post-middeleeuwse paalsporen werden gevonden in PS 14, S 18 en PS 5, S 18.

2.2.5 Wereldoorlog I⁶

Tijdens het vooronderzoek werden 19 bomkraters aangetroffen. In één werd een dump van ongebruikte kogels gevonden. De kogels zitten nog in hun originele laders. Uit een andere bomkrater werd een Britse niet-ontplofte gifgasbom (5 inch) aangetroffen die door DOVO ter plaatse werd opgehaald.⁷ In de nabijgelegen woonwijk “Het Park”, onmiddellijk ten oosten van het terrein bevond zich tijdens de Eerste Wereldoorlog een productie- en werkplaats, van waaruit een tram nieuw materiaal naar het front vervoerde. De tramlijn liep net ten noorden van het onderzochte terrein. Het depot is het doelwit geweest van een (Brits) bombardement, wat de hoeveelheid bomkraters op het terrein verklaart.⁸ Op het terrein ten westen van de onderzochte percelen zou zich een ontmantelde bunker bevinden.

2.2.6 Niet gedateerde sporen

Zoals boven reeds vermeld werd op de site een hoog percentage aan grachten aangetroffen. Slechts enkele hebben dateerbaar materiaal opgeleverd. Op de site komen ook een aantal losse paalsporen en kuilen voor waarvoor geen datering voor handen is (zie inventaris sporen).

In PS 11 werden 5 paalsporen aangesneden. Een kijkvenster (KV 3) van 6 bij 11 m bracht nog 3 mogelijke paalsporen daarbij. Er werden nog geen paalsporen gecoupeerd en er werd ook nog geen aardewerk gerecupereerd. Gezien de sporen zich bevinden tussen Romeinse graven en kuilen, lijkt ons een Romeinse datering het meest voorhanden. Er kon voorlopig geen gebouwplattegrond worden onderscheiden. Het gaat om zowel vierkant als ronde paalsporen, al dan niet houtskoolrijk. Ze hebben een homogene lichtgrijze tot grijze vulling. Afmetingen variëren rond de 20 à 35 cm.

---

⁶ Na het proefsleuvenonderzoek heeft S. Debonne (heemkundige kring Wervik) een knoop uit WO I gevonden op de site, deze zal bij het opgravingsarchief worden gevoegd.

⁷ Info afkomstig van DOVO. Voorzichtigheid is gebaat bij de toekomstige inrichtingswerken van het terrein.

⁸ F. Perez, voormalig eigenaar van een deel van perceel 364c, meldde ons over een foto van het gebombardeerde terrein te beschikken.

3. Conclusie

Het onderzoek heeft een unieke gelegenheid geboden om een beeld te krijgen van de situatie net buiten de Romeinse vicus van Wervik. Het is de eerste keer dat er in de stad op dergelijke schaal archeologisch systematisch onderzoek is gebeurd.

Algemeen werd op het terrein met uitzondering van het hoge aantal grachten, een lage densiteit aan sporen aangetroffen. De spreiding van de sporen is bovendien groot, er is niet echt sprake van concentraties, tenzij een zone met (kleine) paalkuilen in KV 3 en een zone met (Romeinse) kuilen in KV 5. De aanwezigheid van de Romeinse hoofdbaan Boulogne-Keulen die over het terrein loopt kan dit mogelijk verklaren. Zo diende langs deze baan waarschijnlijk een soort bufferzone behouden te worden. Anderzijds kan de diepe versterking door een oudere ploeglaag over het hele terrein al een heel pak oudere sporen hebben uitgewist. Het is verder niet verwonderlijk dat we op het terrein brandrestengraven hebben aangetroffen. Graven waren vaak gelegen aan een toevalsweg net buiten de nederzetting.

Tot de opvallende structuren behoort een enorme gracht van 5 m breed, die dieper dan 2 m was ingegraven. We kunnen de gracht over een afstand van 120 m volgen over het terrein, en hij kent een gebogen verloop. Vermoedelijk hebben we te maken met een verdedigingsgracht en –wal en eventueel om een omgrachte legerplaats. Een gelijksoortige gracht is gekend uit Velzeke, waar een dergelijk grachtensysteem een vroege legerplaats omsluit, waaruit later de vicus zich zal ontwikkelen. De gracht gevonden op de site van De Pionier volgt deels de rand van een zandleemrug waarop een aantal Romeinse kuilen werden waargenomen. In de grachtvulling werd zowel late ijzertijd/vroeg-Romeins, 1ste als 2de eeuws aardewerk aangetroffen, mogelijk kent de gracht een lang gebruik. We kunnen ons de vraag stellen wat de relatie was van deze verdedigingslinie met de achterliggende vicus.

Een even opmerkelijke vondst is het tracé van de Romeinse hoofdbaan Boulogne-Keulen. De vondst hier vertoont een aantal opvallende gelijkenissen en verschillen met de weg aangesneden op de site Komenstraat. Ook hier werden verschillende fazen geattesteerd. Waar de coupe werd gemaakt op de site van De Pionier gaat het echter duidelijk om een intentioneel diepe ingegraven weg. De exacte reden hiervoor is ons nog niet volledig duidelijk.

De combinatie van een intentioneel ingegraven hoofdweg en een enorme verdedigingsgracht in de onmiddellijke omgeving is echter opmerkelijk. We schijnen ons te bevinden in een militaire zone, waar de grote weg werd ingegraven, mogelijk omdat hier net een verdedigingsgracht/-wal was gelegen en de weg het zicht van deze wal niet mocht belemmeren, maar ook ter bescherming van de weggebruikers. Een vervolgonderzoek is dus een absolute vereiste.

4. Advisering tot vervolgonderzoek

Tot nu toe is het fenomeen van ingegraven Romeinse wegen in Vlaanderen onbekend. Een uitgebreid onderzoek hierop is op zijn minst aangewezen. Het exacte verloop, fasering en datering dienen grondig onderzocht te worden, indien mogelijk met de nodige specialisten. Alsook van de verdedigingsgracht moet het exacte verloop, fasering en datering verder onderzocht worden, en ook de precieze functie, de relaties met de omliggende Romeinse grachten en de achterliggende vicus. De zone met Romeinse kuilen die zich binnen de enorme gebogen gracht bevinden dient verder onderzocht te worden. Rond de brandrestengraven kan eventueel nog een groter venster worden getrokken. De graven dienen nog opgegraven worden.

De sterk verstoorde zone in het noorden (behalve de omgeving van PS 20), de zone ten noordwesten van de ingebuisde beek alsook de zone ten zuiden van de Romeinse weg moet naar ons inziens niet verder onderzocht worden en kunnen vrijgegeven worden.

5. Dankwoord

We willen speciaal bedanken: de Stad Wervik voor de financiering van het project en de vlotte samenwerking, Hein Vandekastele voor het verzorgen van de helikoptervlucht wat prachtige luchtfoto's van de site heeft opgeleverd, Steven Massil (Stad Wervik), Sam De Decker (RO-Vlaanderen) en Eva Roels (Ename Expertisecentrum vzw) voor de coördinatie van het project, wetenschappelijke begeleiding van Wim De Clercq (UGent) en Marc Dewilde (VIOE), advies van Nancy Lemay (RO-Vlaanderen) en Johan Deschietter (PAM Velzeke) en Stefaan Debonne (heemkundige kring Wervik) die ons mondelinge info over het onderzoek aan de site Komenstraat verschaften.

6. Bibliografie

Brulet, R., De Longueville, S. & Vilvorder, F. (ed.) 2002. *Liberchies, entre Belgique et Germanie. Guerres et paix en Gaule romaine*, Musée royal de Mariemont, Morlanwelz.

Rogge, M. & Van Durme, L. 1987. *Archeologisch museum van Zuid-Oost-Vlaanderen*, algemene brochure, Zottegem.

Termote, J. 1991. Het stadsarcheologisch onderzoek in Wervik in 1991, *Jaarboek Stedelijke Oudheidkundige Commissie Wervik 1991*, 155-167.

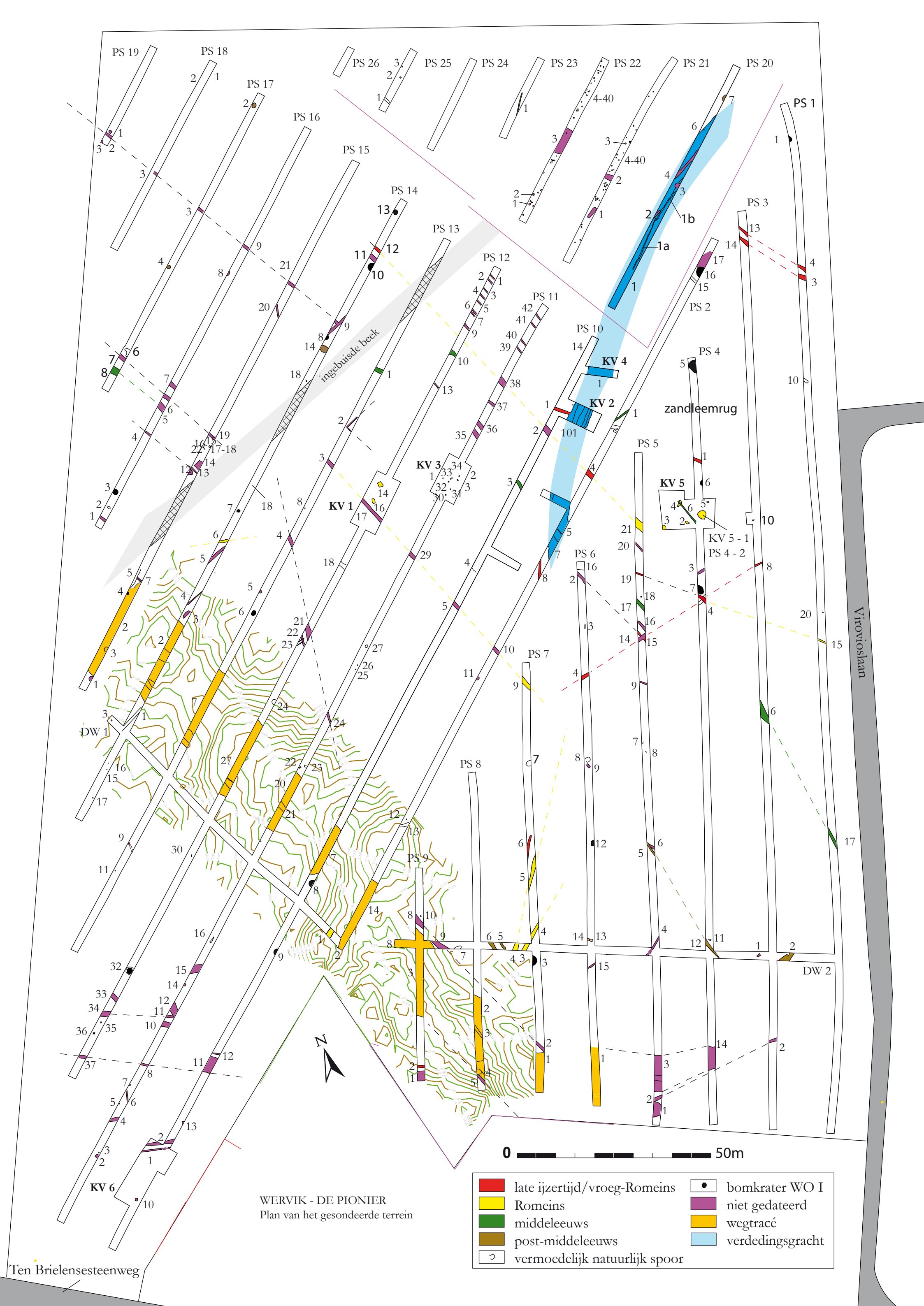
7. Bijlagen

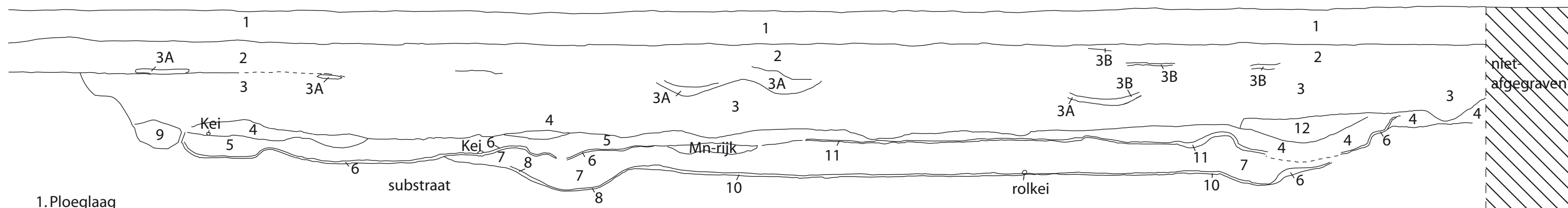
BIJLAGE 1 Inventaris sporen

BIJLAGE 2 Inventaris vondsten

BIJLAGE 3 Inventaris foto's

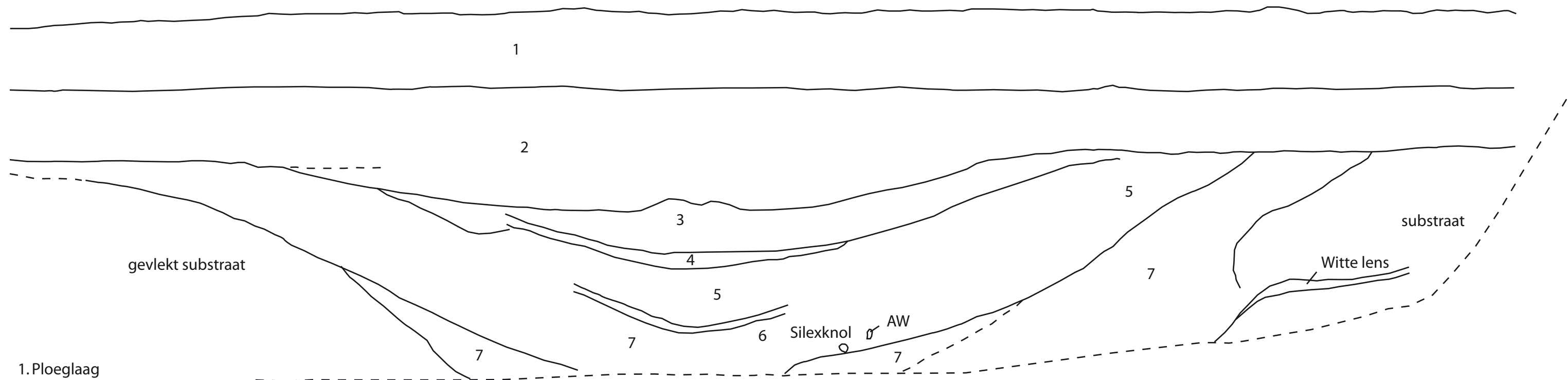

Oostcoupe op Romeins wegtracé (PS 6) (schaal 1:40)

1. Ploeglaag
2. Oudere ploeglaag, homogeen bruin
3. Homogeen bruingrijs pakket met witte zandige lensjes (3A) en HK-rijke lenzen en zones
4. Homogeen grijs gevlekt met roestkleurige vlekken
5. Witgrijs homogeen met roestkleurige lensjes
6. kleiige band
7. Homogeen beige/lichtgrijs met roestkleurige vlekken en mangaanspikkels
8. Mangaanrijke laag met bovenaan een geoxideerde lens
9. Afwateringsgracht uit de jongste fase (homogeen lichtgrijs met bruingrijze vlekken)
10. Dikke oxidatiekorst (wegdek)
11. Oxidatiebandje, rijk aan mangaan
12. Homogeen grijs

Noordcoupe op Romeinse verdedigingsgracht (PS 10 kijkvenster 4, S1) (Schaal 1:20)

1. Ploeglaag
2. Bruine homogene laag
3. Lichtbeige/bruine band heterogeen met lichtgrijze vlekjes
4. Grijze/ blauwgrijze HK-rijke band
5. Homogeen bleekgrijs met oranje vlekjes en Romeins aardewerk
6. Oranje lensje
7. Homogeen bleekgrijs maar rijk aan mangaan en met gele en bruine vlekken